ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ЖОРСТОКЕ ПОВОДЖЕННЯ З ТВАРИНАМИ

МОСКОВКО Богдан Миколайович - аспірант Київського університету інтелектуальної власності та права

ТИЛЬЧИК В'ячеслав В'ячеславович - доктор юридичних наук, професор, професор кафедри адміністративного права, інтелектуальної власності та цивільно-правових дисциплін

DOI: https://doi.org/10.71404/LAW.UA.2024.4.46

У дослідженні розглянуто основні особливості кримінально-правового регулювання жорстокого поводження з тваринами в Україні. Проаналізовано нормативну базу, особливості складу злочину, судову практику та проблемні питання. Розглянуто порівняльний аспект з законодавством інших держав. Проаналізовано кримінально-правовий аспект захисту тварин. Визначено проблеми реалізації національного законодавства, а також окреслено шляхи його вдосконалення у контексті європейських стандартів, зокрема розглянуто статтю 299 Кримінального кодексу України, що передбачає відповідальність за жорстоке поводження з тваринами. Визначено об'єктивні та суб'єктивні ознаки складу цього злочину, охарактеризовано кваліфікуючі ознаки, підкреслено проблемні аспекти правозастосовної практики. Окрема увага приділяється характеристиці об'єктивної та суб'єктивної сторін відповідного правопорушення. Визначено ключові проблеми правозастосування та запропоновано шляхи вдосконалення механізмів правового захисту тварин відповідно до європейських стандартів. Серед названих проблем правозастосування виділено: – недостатню кваліфікацію правоохоронців; – відсутність чітких інструкцій для слідчих дій у справах про жорстоке поводження; – низький рівень правової культури населення; – м'якість санкцій, передбачених за відповідні злочини. Окремо акцентується увага на доцільності формування напрямів вдосконалення кримінальної відповідальності за жорстоке поводження із тваринами. Резюмується як завдання необхідність підвищення обізнаності громадян крізь призму окремих заходів, зокрема освітніх кампаній, що сприятимуть запобіганню даного виду кримінальних правопорушень. Стверджується про те, що впровадження спеціалізованих підрозділів у правоохоронних органах підвищить фаховість працівників уповноважених здійснювати досудове розслідування відповідних кримінальних правопорушень.

Констатовано, що правове регулювання жорстокого поводження з тваринами потребує подальшого вдосконалення, а відтак основним завданням держави є створення цілісної ефективної системи захисту тварин на основі європейських гуманістичних цінностей. Реалізація згаданого напряму можливе лише за умови належної реалізації норм законодавства, підвищення правової культури та активної участі громадянського суспільства.

Ключові слова: тварини, жорстоке поводження, правове регулювання, кримінальна відповідальність, нормативно-правова основа, захист тварин, жорстоке поводження, мораль, склад злочину, сільськогосподарські тварини, переміщення тварин, забій тварин, благополуччя (добробут) тварин.

Вступ

Жорстоке поводження з тваринами має негативний вплив на мораль суспільства, що сприяє поширенню жорстокості серед дітей та молоді. Небезпека цього злочину полягає у знущанні з тваринами, наруга над якими формує у громадян, зокрема у

підлітків, відчуття байдужості до страждань живих істот, що зумовлює агресію, насильство, прояви вандалізму. Як свідчать кримінологічні дослідження, чимало осіб, які у дитинстві або підлітковому віці неодноразово знущалися, били чи безпідставно вбивали тварин, у майбутньому вчиняли злочини, пов'язані з насильством. Однак, жорстоке поводження з тваринами є серйозною проблемою не лише морального, а й правового характеру. Гуманне ставлення до тварин є показником цивілізованості суспільства та рівня розвитку його правової системи. У зв'язку з цим важливим є визначення особливостей правового регулювання такої поведінки та ефективності механізмів відповідальності за її вчинення.

Аналіз останніх досліджень

Сучасні дослідження підкреслюють важливість комплексного підходу до проблеми жорстокого поводження з тваринами, включаючи вдосконалення законодавства, врахування особистісних характеристик правопорушників та запозичення міжнародного досвіду для ефективного запобігання таким злочинам. О.М. Бєлоусова, І.А. Головко, А.О. Данилевський, І.М. Данішин, Д.О. Калмиков, В.А. Копилян, В.В. Кузнєцов, М.Й. Коржанський, В.С. Мірошниченко, В.В. Тильчик, С.А. Хімченко та ін.

Мета дослідження полягає у всебічному аналізі кримінально-правових норм, що регулюють відповідальність за жорстоке поводження з тваринами в Україні, визначенні їх особливостей, прогалин та недоліків, а також у формулюванні пропозицій щодо удосконалення законодавства з метою забезпечення ефективного захисту тварин від жорстокого поводження, відповідно до сучасних правових, морально-етичних і міжнародних стандартів.

Виклад основного матеріалу

Беручи до уваги національне законодавство слід зазначити, що правове регулювання у сфері захисту тварин в Україні здійснюється на основі низки нормативно-правових актів, які охоплюють як загальні принципи гуманного поводження з тваринами, так і відповідальність за порушення цих норм. Серед таки нормативно-правових актів Конституція України, а саме стаття 66 встановлює обов'язок кожного не заподіювати шкоди природному середовищу, частиною якого є й тваринний світ [1].

Однак у Конституції України немає положення, яке б опосередковано встановлювало на державному рівні обов'язок щодо захисту тварин від жорстокого поводження.

Кодекс України про адміністративні правопорушення (далі – КУпАП) Стаття 89 – встановлює адміністративну відповідальність за жорстоке поводження з тваринами, яке не має ознак кримінального правопорушення [4].

Захист тварин від жорстокого поводження є важливою складовою правової системи держави, що відповідає як загальноєвропейським цінностям, так і міжнародним зобов'язанням України. Кримінально-правовий аспект цього захисту є ключовим інструментом для попередження жорстоких дій щодо тварин, встановлення відповідальності та формування гуманного ставлення в суспільстві.

Кримінальний кодекс України (далі – ККУ) власне стаття 299 – передбачає кримінальну відповідальність за жорстоке поводження з тваринами, якщо це призвело до їх каліцтва або загибелі, вчинене з хуліганських або корисливих мотивів, із особливою жорстокістю або у присутності неповнолітніх [2].

Об'єктивна сторона злочину, передбаченого ст. 299 ККУ, полягає в діях, що спричинили фізичні страждання, каліцтво або загибель тварини. Це можуть бути побиття, катування, залишення без їжі, води, лікування тощо. Однією з особливостей є необхідність доведення умислу особи, а також наявності мотивів, що свідчать про зневагу до загальноприйнятих морально-етичних норм. Саме тому обов'язковою умовою кваліфікації є встановлення суб'єктивної сторони злочину – прямого умислу та іноді хуліганських або корисливих мотивів.

Судова практика свідчить про важливу роль доказування обставин, пов'язаних

із наміром правопорушника, публічністю вчинення діяння, а також наслідками для тварини. Значущими є і характеристики особи обвинуваченого, рецидиви жорстокої поведінки або систематичне порушення правил утримання тварин. Кримінально-правовий захист тварин вимагає подальшого удосконалення, зокрема в частині посилення санкцій, чіткішого формулювання понять «жорстоке поводження», «мотив» і «особлива жорстокість», а також розвитку превентивних механізмів. Важливо й забезпечення ефективного досудового розслідування та спеціальної підготовки правоохоронців у сфері зоозахисту. Таким чином, кримінально-правовий аспект захисту тварин є не лише елементом покарання за протиправні дії, а й дієвим засобом виховання громадської свідомості та підвищення рівня гуманності в суспільстві. Зазначена норма охоплює як дії, так і наслідки, тобто тілесні ушкодження та загибель, передбачає диференційовану відповідальність залежно від мотивів, публічності, повторності, відео фіксації тощо;, а також спрямована на захист моральних засад суспільства та запобігання жорстокості як такій.

Кваліфікований вид жорстокого поводження з тваринами наявний у разі вчинення дій у присутності малолітнього (особи, яка не досягла віку 14-ти років). Правопорушник повинен усвідомлювати присутність дитини та розуміння нею факту жорстокого поводження з тваринами. Санкція передбачає обмеження або позбавлення волі на строк від трьох до п'яти років [2].

Розкриваючи проблематику кваліфікації, можна дійти висновкі, що склад злочину містить оціночні поняття (наприклад, «особлива жорстокість», «хуліганські мотиви»), що ускладнює однакове застосування норми. Існують розбіжності між фактичними обставинами справ і юридичною кваліфікацією, а також наявна низька поінформованість громадян та недостатній професіоналізм слідчих у сфері фіксації таких злочинів.

Основоположним та спеціальним законом, який встановлює принципи гуманного поводження з тваринами, забороняє знущання, катування, незаконне умертвіння тварин, організацію боїв, експлуатацію у жорстких умовах тощо, є Закон України «Про захист тварин від жорстокого поводження» (2006 р.) [3].

Ст. 1 Закон України «Про захист тварин від жорстокого поводження» регламентує поняття жорстокого поводження з тваринами як знущання з тварин, зокрема безпритульних, що спричинило мучення, завдало їм фізичного страждання, тілесних ушкоджень, каліцтва або призвело до загибелі, нацьковування тварин одна на одну та на інших тварин, учинене з хуліганських чи корисливих мотивів, залишення домашніх і сільськогосподарських тварин напризволяще, що стосується порушення правил утримання тварин [3].

Мета зазначеного вище Закону являє собою визначення правових, організаційних та морально-етичних засад діяльності у сфері захисту тварин від жорстокого поводження, а також забезпечення гуманного ставлення до тварин. Даний Закон є прогресивним нормативним актом, що забезпечує базові стандарти гуманного ставлення до тварин. Однак ефективність його дії значною мірою залежить від належного правозастосування, контролю та просвітницької роботи.

Відповідно до ст. 32 Закону України «Про захист тварин від жорстокого поводження», органи Національної поліції здійснюють нагляд за дотриманням порядку вигулу домашніх тварин (собак) у громадських місцях і вживають відповідних заходів у разі порушення законодавства про порядок поводження з тваринами [3].

Вони володіють повноваження щодо контролю за дотриманням правил утримання та вигулу домашніх тварин, однак цей нагляд має адміністративно-наглядовий характер і базується переважно на дотриманні норм публічного порядку. Слід зазначити, що органи Національної поліції не займаються спеціальним «доглядом» за вигулом тварин, але мають чіткі повноваження на реагування та притягнення до відповідальності за порушення встановлених правил, що є складовою публічного порядку.

Разом з тим законодавство регламентує право поліцейських на застосування вогнепальної зброї для відбиття нападу тварин, які загрожують життю і здоров'ю [5].

Міжнародно-правове забезпечення порядку поводження із тваринами виділяє декілька основних аспектів, навколо яких зосереджується правове регулювання відносин у сфері захисту тварин. До них належать: 1) правила утримання, придбання та розведення тварин; 2) правила поводження й утримання фермерських тварин – Європейська конвенція про захист тварин, що утримуються на фермах (1976 р.) [6].

У сучасному світі людина не просто живе поряд із тваринами, а й активно залучає їх до різних аспектів своєї діяльності. Сфери такого використання доволі різноманітні. Тварин застосовують у декоративних цілях, як моделей для зйомок, у кіноіндустрії, для охоронних завдань, наукових експериментів та в інших напрямках.

Європейський досвід у захисті тварин від жорстокого поводження свідчить, що ключовим у формуванні міжнародно-правових стандартів стосовно поводження з домашніми тваринами є Європейська конвенція щодо захисту домашніх тварин № 125 (підписана у Страсбурзі 13 листопада 1987 року та набула чинності з 1 травня 1992 року). Україна ратифікувала Конвенцію Законом «Про ратифікацію Європейської конвенції про захист домашніх тварин» від 18 вересня 2013 року № 578-VII [7].

У Польщі поводження з тваринами регулює закон «Про охорону тварин». Кожна домашня тварина повинна мати паспорт з відмітками про відповідні щеплення й аналізи. Такий паспорт заводять і для домашніх улюбленців, яких завозять до Польщі з інших країн, що стосується, зокрема, українців, які їдуть до Польщі на тимчасове проживання або працюють у цій країні. Водночас у Польщі вільно гуляють бездомні коти, до яких, на відміну від собак, досить поблажливе ставлення. Діє програма обов'язкової стерилізації таких тварин. У Франції муніципалітети мають законодавство, що захищає покупців тварин (собак і котів), згідно з яким куплену тварину не може бути продано без ветеринарного обстеження. Продаж цуценят і котенят, які не досягли віку 8-ми тижнів, заборонено. Власник собаки у Франції не має права створювати незручності для інших людей, адже вона може гавкати, вити, бути агресивною. У таких випадках власнику доведеться заплатити штраф (650 євро), у разі повторного випадку – розлучитися із собакою або знайти собі інше житло. Собаку, що напала на людину, усипляють. У Великій Британії реєстрація домашніх тварин є обов'язковою. Реєстраційні жетони може бути отримано під час сплати одноразового збору, який за нестерилізовану тварину вдвічі більший, ніж за стерилізовану. Стерилізацію підтверджують документом від ветеринара [8].

Порівняння стану правового регулювання в Україні та країнах Європи демонструє суттєві відмінності. У зв'язку з цим, інтеграція основних положень Конвенції про захист домашніх тварин у національне законодавство вимагає врахування специфіки країни, що робить цей процес досить складним. Закони не лише визначають принципи поводження з домашніми тваринами, але й слугують індикатором рівня розвитку суспільства. Саме цей напрямок є ключовим у європейській спільноті.

Висновки

Серед основних проблем правозастосування можна виділити: – недостатню кваліфікацію правоохоронців; – відсутність чітких інструкцій для слідчих дій у справах про жорстоке поводження; – низький рівень правової культури населення; – м'якість санкцій, передбачених за відповідні злочини.

Шляхи вдосконалення полягатимуть у посиленні кримінальної відповідальності за жорстоке поводження. Підвищення обізнаності громадян через освітні кампанії сприятимуть запобіганню даного злочину разом із розширенням повноважень органів місцевого самоврядування у сфері захисту тварин. Впровадження спеціалізованих підрозділів у правоохоронних органах підвищить компетентність працівників, що

допоможе оперативно реагувати та запобігати таким правопорушенням.

Відтак, правове регулювання жорстокого поводження з тваринами потребує подальшого вдосконалення. І основним завданням держави є створення ефективної системи захисту тварин на основі європейських гуманістичних цінностей. Це можливо лише за умови належної реалізації норм законодавства, підвищення правової культури та активної участі громадянського суспільства.

Враховуючи складність та комплексність проблематики, її окремі аспекти у межах даної публікації лише підняті на поверхню, інші ж будуть вирішуватися у процесі подальших наукових пошуків.

Література

1. Конституція України : закон URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text (дата звернення 07.04.2025 року).

2. Кримінальний кодекс України : кодекс. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text (дата звернення 07.04.2025 року).

3. Про захист тварин від жорстокого поводження : Закон України URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3447-15#Text (дата звернення 07.04.2025 року).

4. Кодекс України про адміністративні правопорушення : кодекс. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text (дата звернення 08.04.2025 року).

5. Про Національну поліцію : Закон України URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text (дата звернення 08.04.2025 року).

6. Про ратифікацію Європейської конвенції про захист домашніх тварин : Закон України. URL: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/994_a15. (дата звернення 08.04.2025 року).

7. Європейська конвенція про захист хребетних тварин, що використовуються для експериментів або в інших наукових цілях URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_137#Text

8. Жих В. Міжнародні приклади регулювання утримання домашніх тварин. URL: https://www.poryad.com/?p=428

SUMMARY

The study examines the main features of the criminal law regulation of animal cruelty in Ukraine. The regulatory framework, features of the crime, judicial practice and problematic issues are analyzed. The comparative aspect with the legislation of other states is considered. The criminal law aspect of animal protection is analyzed. Problems of implementing national legislation are identified, and ways of its improvement in the context of European standards are outlined, in particular, Article 299 of the Criminal Code of Ukraine, which provides for liability for animal cruelty, is considered. Objective and subjective features of the composition of this crime are identified, qualifying features are characterized, and problematic aspects of law enforcement practice are emphasized. Special attention is paid to the characteristics of the objective and subjective sides of the relevant offense. Key problems of law enforcement are identified and ways of improving the mechanisms of legal protection of animals in accordance with European standards are proposed. Among the mentioned problems of law enforcement, the following are highlighted: – insufficient qualification of law enforcement officers; – lack of clear instructions for investigative actions in cases of cruelty; – low level of legal culture of the population; – mildness of sanctions provided for the relevant crimes. Special attention is paid to the expediency of forming directions for improving criminal liability for cruelty to animals. The task is summarized as the need to raise public awareness through the prism of individual measures, in particular educational campaigns, which will contribute to the prevention of this type of criminal offenses. It is argued that the introduction of specialized units in law enforcement agencies will increase the professionalism of employees authorized to conduct pre-trial investigations of relevant criminal offenses.

It is stated that the legal regulation of cruelty to animals requires further improvement, and therefore the main task of the state is to create a comprehensive effective system of animal protection based on European humanistic values. The implementation of the aforementioned direction is possible only under the condition of proper implementation of the norms of legislation, improvement of legal culture and active participation of civil society.

Keywords: animals, cruelty, legal regulation, criminal liability, regulatory framework, animal protection, cruelty, morality, elements of the crime, farm animals, animal movement, animal slaughter, animal welfare.